

FERENCZ - MÁTÉFI KRISZTA

EGY KORSZAK MŰVÉSZETTÖRTÉNETI MARGÓJÁRA

A Gyergyói-medence képzőművészeti létének egy olyan időszakát ismerteti jelen írás, amely rengeteg neves képzőművészt adott számunkra, de néhány kivételtől eltekintve máshol találtak egzisztenciát. Ez a jelenség annak a ténynek a rovására is írható, hogy a térség jóval távolabb esett a pezsgő kultúrközpontoktól, ugyanakkor a megkésett társadalmi fejlődés később tette lehetővé, hogy művészeket, számon tartott alkotókat indítson pályára a helyi közösség.¹

A korszakra jellemzően a térség több generációja köszönhette mesterségbeli tudásának megalapozását az 1949-ben létesült marosvásárhelyi Zene- és Képzőművészeti Középiskolának, majd továbbtanulási lehetőségként a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolának. Olyan neves gyergyói képzőművészek kerültek ki falaik közül, mint az alfalvi születésű Ambrus Imre, Sövér Elek, Márton Árpád, Balázs József, Búzás András, Sajgó Ilona, a gyergyóditrói származású Gaál András, gyergyószentmiklósi születésű művészekként Kovács Károly, Burján-Gál Emil, Ciobanu Iuliu (Gyula), Hideg Margit, a gyergyócsomafalvi Porzsolt Erzsébet, de sorolhatnák a sort tovább is.² A művészeti élet csak visszafogottabb formában van jelen még ma is, hiszen nehezebben talál itt otthonra egy művészcsoport, alkotó közösség.³ Az 1974-ben megalakult szárhegyi művésztelep sem pótolja ezt a hiányt.⁴

Nem szabad megfeledkeznünk azonban azokról a művészekről, akik nem helyi születésűek, vagy nem főiskolát végzett alkotók, de munkásságuk mégis Gyergyóhoz köti őket. Két nevet emelnék ki ezúttal. Ők szereztek létjogosultságot a művészi életpályának Gyergyószentmiklóson. Az egyik ilyen

1 MURÁDIN Jenő: *Gyergyó művészeti topográfiája*. Győr, Regió Art Kiadó, 2003. 26. (A továbbiakban: MURÁDIN 2003.)

2 A gyergyói képzőművészek számbavételéről Baricz-Tamás Imola tesz kísérletet, a teljesség igénye nélkül. Lásd: BARICZ-TAMÁS Imola: *Gyergyói képzőművészek*. In: *Gyergyói Kisújság évkönyve 2012*. Gyergyószentmiklós, k.n., 2011. 95–116.

3 MURÁDIN 2003. 46.

4 MURÁDIN 2003. 46.

képzőművésze volt a városnak Karácsony János festőművész, tanár, akinek élete és munkássága mindig Gyergyószentmiklóshoz és környékéhez kötődött. A vidékhez való ragaszkodását egész életművében nyomon követhetjük. Művészete mint érték, mindig fontos marad a gyergyói közösség számára.

Majd 1962-től Karancsi Sándor lép utódjaként a rajztanári posztra, és művészként is csatlakozik a gyergyószentmiklósi festők sorába. Itt kitérnék Karancsi Sándor munkásságára, mert a tárgyalt korszak nagyon szépen megmutatkozik az ő művészetében. Banner Zoltán „rejtőzködő művészet”-ként jellemezte a korszak művészi megnyilvánulásait, aminek a képviselőjeként Karancsi közvetett formában nyilvánította ki legbátrabb vagy legelkeseredettebb gesztusait.⁵

Életének néhány meghatározó fordulata nagyban befolyásolta művészetének alakulását és nézeteit. Gyermekeként élte meg a háború szörnyűségeit, ami sok kérdést és gyűlöletet mozgatott meg benne. Majd jött a szocializmus, amely szintén egy másik alapja volt lázongásának. Így ír erről a korszakról: „...nem hittem... alkotni akartam, újat-szépet adni az emberiségnek, ...ezzel szebbé tenni az ígért hazug jövőt... a falkával soha nem csaholtam (inkább csak vinyogtam)... Hallgass nevem sunyítva hordtam és papírra vittem hazug álmokat.”⁶

A társadalmi problémáknak és az ezekből fakadó érzéseinek mind-mind formát adott. Fodor Sándor írásának egy részletén keresztül kerülhetünk közelebb Karancsi „rejtőzködő művészetéhez”: „Nyolc évvel ezelőtt 1988-ban Gyergyószentmiklóson járva, meglátogattam a város művelődési házában levő műtermében. Miután munkái nagy részét megmutogatta, titokzatosan rám mosolygott. »Most pedig – mondta – előveszek néhány rajzot, amelyet nem sokan láttak.« Csodálatosan megrajzolt rajzok nem karikatúrák, hanem szürrealista látomások voltak. A korszak apokalipszisének illusztrációi. Mert a tucatnyinál több rajz, tényleg vallomás volt a korról, amelyben éltünk. A

5 BANNER Zoltán: *Rejtőzködő művészet*. In: A Zerendi képtár. Szerk.: FÁBIÁN Imre. Literátor Könyvkiadó, Nagyvárad, é.n. 5.

6 KARANCSI Sándor *Album*. Gyergyószentmiklós, MARK HOUSE Kft, 2002. 22. (A továbbiakban: KARANCSI 2002.)

korszak embertelenségéről, kegyetlenségéről. Szóban talán ki sem fejezhető lényegi mivoltáról. Az idős, nyomorgó, de szülésre kényszerített asszonyról. A vasabroncs-szorított emberi szellemről.

Megdöbbentő sorozat volt.

- Sándor – mondtam a barátomnak –, köszönöm, hogy megbízik bennem, hogy láthattam ezeket a rajzokat, de nagyon kérlek, többé ne mutasd senkinek, még nekem se. Ezeket a munkáidat nem bocsátja meg neked a hatalom: az életeddel fizethetsz értük.

Nem tudom, kinek mutatta, nem mutatta meg sorozatát, de becsületére legyen mondva mindenkinek, aki látta, hogy a zsarnoki hatalomszimatoló szervei nem szereztek tudomást róla, pedig az „illetékesek” igen csak látogatták a Karancsi műtermét (is).

A rendszerváltás után vártam, hogy Karancsi Sándor előrukkol a sorozatával. De hiába vártam. Azt hittem, bizonyára elszalasztottam kiállításait, írhattak is róla a sajtóban, de elkerülte a figyelmemet. Nos, kiderült, hogy se ez, se az.

A közelmúltban Gyergyószentmiklóson járva, gondoltam, megkeresem a művészt, már csak azért is, hogy megtudakoljam tőle az annak idején félelmesen nagyszerűnek látott sorozat sorsát. Karancsit – műtermében találtam. Kiderült, nem sietett a sorozat kiállításával. Bátor művészi vallomásával nem próbált erkölcsi tőkét kovácsolni magának, nem kívánt beállni a hajdani ellenállók valamikor oly kevés számú, de utólag – az ízléstelenségig felduzzadt, gátlástalan karrieristákban is bővelkedő táborába. Nem a pillanat sikerét kereste: talán arra gondolt, ha ér valamit, ha művészileg megállja a helyét a sorozat, évek múltán is méltányolják majd. És nem mondott le róla.”⁷

Nemcsak rajzain, ex librisein is megfigyelhetjük a kor stílusjegyeit, tükrözik a társadalmi változásokat, valamint a korszellemet, korízlést is. Talán örökösen lázadó természetére vall az is, hogy csatlakozott az 1970-es években kialakuló nemzetközi ex libris-gyűjtők mozgalmához. Jó lehetőséget nyújtott a szocializmus ideje alatt nemzetközi cserekapcsolatok kialakítására és a művészek bemutatkozására is. Az új mozgalom rengeteg magyar és erdélyi

művészt munkára sarkallt, Kolozsváron Deák Ferenctől Feszt Lászlóig, és még sorolhatnánk. Több országban is magas színvonalon állt az alkalmazott grafika ezen ága, de a nemzetközi kiállításokról rengetegen vitték el a díjakat lengyelek, csehszlovákok és erdélyiek. Ennek a mozgalomnak az egyik nagy képviselője volt Erdélyben Karancsi Sándor is, olyannyira, hogy 1976-ban a XVI. Nemzetközi Ex libris Kongresszuson Lisszabonban elnyerte a II. díjat. Több mint 700 ex librist készített, melyeknek témáit többnyire az irodalomból merítette.

A kor kultúrpolitikája a művészetet a kommunista ideológiák terjesztésének és tudatosításának a szolgálatába állította. A '60-as (s az azt követő) években csaknem teljes volt az információzárlat, csupán elvétve lehetett híreket szerezni a nagy művészeti centrumok történéseiről, trendekről, jelenségekről. Ilyen körülmények között csupán a mesterségbeli megbízhatóságra, művességre lehetett alapozni, a szinte közmegegyezés szintjén létező képi beszéd érthetőségére, az értékmegőrzésre.⁸

Erről beszélgettem Márton Árpád festőművésszel Csíkszeredában, hogy egy művész hogyan élte meg a kommunizmus korszakát? Hogyan tudta szolgálni a rendszert és mellette alkotott egyénit? Erről egy kicsit, ha tudna mesélni nekünk....

Annak a kornak a háttérében állandó jelleggel ott lebegett az, hogy mit szabad csinálni. Mit lehet csinálni?! Programokat agyaltak ki. Ezt központilag is, de aztán jöttek a helyiek. Minden kiállításnak a keresztmetszetét egyszer be kellett mutatni, hogy mit állít ki az illető. Le kellett zsűrizni. 1968-tól sikerült nekünk Hargita megyében a képzőművészeti alapot és a szövetséget megteremteni. Minden évben szerveztünk egy megyei kiállítást, amelyen a benyújtott alkotásokat egy Bukarestből érkező pártbizottság soraiból kikerült elvtárs zsűrizte. És hát ez az egyéni kiállítások és csoportos kiállítások esetében is hasonlóan zajlott. Az egyéni kiállításokra a mi felelősségünk volt, hogy mit vállalunk a bőrünkre. Amikor ez megvolt, és itt a helyi pártbizottság is jóváhagyta az egészet, és le volt tisztítva politikailag, akkor kiállíthatad.

Volt olyan, hogy levetették a képeit?

Nekem Kolozsváron két vagy három munkámat is 1985-ben a kolozsvári

8 Márton Árpád: *album*. Szerk. SZATMÁRI László. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2000. 14.

képzőművészeti szövetség pártbizottsága leszedette. *Az ablak* című képemnek az üzenete túl egyértelmű volt, ott nincs mese... Úgyhogy nem is háborogtam, amikor levették! Ott is voltak azért szakemberek, akik az üzeneteket megértették, mint ilyen. Na, tehát ez így működött!

Akkor megvolt az, hogy mit lehet esetleg főfalra, mellékfalra akasztani. A főfal volt a lényeg! Mi azt elneveztük „*oltárképnek*”. Volt egy elvtárs, aki még a Maros–Magyar Autonóm Tartományból került ide. Ő aztán egy abszolút megrögzött kommunista volt, de rettentően bizarr fantáziával rendelkezett. Rájöttünk erre a dologra, és amikor vége volt a zsűrizésnek, az elvtársat felhívtuk a műterembe. Gaál András elővett egy nagy – még a főiskolán festett – aktot. Majdnem fél életnagyságú akt volt. Megtetszett az elvtársnak és mondta: „Adja nekem!”. Mi akkor kezdtük: „Elvtárs! De ha hazaviszi, a felesége mit fog szólni?” Azt mondja: „Hát nem viszem el! Ide jövök, s itt nézegetem!” Jó pár éven keresztül ezzel törtük ki a nyakát a dolgoknak, érted, hogy a kiállítási jegyzőkönyvet aláírja vagy nem írja alá?! Hoztuk a lengyel vodkát... szerette a vodkát... tipikus orosz mintát követett.

A másik játék az volt, hogy egymásra ne mutogassunk ujjal, kitaláltuk a következőt: a szocreál témát, azt kellett szolgálni. Országos felhívás jelent meg évente a szövetségeknek, hogy hogyan orientálódjanak abban az évben a képzőművészek. Olyan témák voltak, mint a szocialista ember típusa, építkezés, események, ünnepek, stb. Csináltunk egy ilyent, hogy egy kalapba beletettük a társaság névsorát, kihúztuk és azt mondtuk: a következőbe te leszel, aki az oltárképet festi. Mese nem volt! És a következőbe elraktuk. Jött a következő! És így megmentettük a társaságot attól, hogy egymásra nem mutogattunk, hogy „talpnyalója vagy a társadalomnak”. Mindenki egyformán „bűnös” volt, amíg ment 1989-ig.

Voltak lehetőségek külföldi megnyilvánulásokra?

Csak a bukaresti országos képzőművészeti szövetségen keresztül. Ott voltak ilyen dolgok, hogy hirdettek valahol képzőművészeti kiállítást. Néha eljutott hozzánk is, a szövetséghez egy-egy felhívás, meghívó, de amin sikerült részt venni, az például a Joan Miró Barcelonában, akkor Párizsba ki lehetett küldeni munkákat, de nem kényeztettek el! Egyénileg nem mehetél ki. A bukarestiek jöttek-mentek. Jó volt az ázsiója, a nemzetközi vélemény a

román képzőművészetről, mert a többi szocialista országhoz viszonyítva ez volt a legliberálisabb a képzőművészetben. Így jellemezték legalábbis külföldön. A volt orosz fennhatóság alatt levő vagy kommunista fennhatóság alatt álló országok műalkotásain tobzódott a szocreál. Ott lehetett összehasonlítani, hogy Románia mennyivel másabb helyzetben volt. A magyar képek nagyon jók voltak mesterségbelileg, de aztán olyan szocreál, hogy csepegett! Minden szempontból. Mondom, mesterségbelileg csodálatosok voltak, de viszont tartalmilag?!

Az ex libris elég nagy nemzetközi mozgalmat indított el...

Ez itt nálunk nem volt tradíció, hanem ez teljes egészében egy kezdeményezés. A történelmi könyvtárak kezdetétől jön, éppen ezért ezt nem nézték jó szemmel. Mert neked minek kell? Mennyi könyved van, hogy abba ex librist készíttess. Na de azért nem mindig a könyveidnek rendelted, hanem ebből lett egy kultúra. És lényegében kis méreténél fogva jól lehetett küldeni szanaszét, mint a bélyeget! Én is készítettem egy jó pár ilyent, és egy sor ex librisem van. Dániától Lengyelorszáig, Szlovákiáig én is részt vettem ilyen kiállításokon. Helsingborgben volt az utolsó ilyen kiállítás. Karancsi Sándor teljesen ráállt erre a műfajra.

Magyarországon '56-ig beszélünk szocreálról. Erdélyben meddig nyúlt ki a szocreál időszak?

Érdekes, mert Bukarestben egy adott pillanatban volt egy ellenrész, amelyik ténylegesen az egyetemes képzőművészetet behozta. Ezért Magyarországhoz viszonyítva sokkal liberálisabb volt, sok minden másként alakult a képzőművészetben. Mert volt ellenrész, akik hittek az igazi minőségben, és annak függvényében, szakmailag ez meg is látszott. Corneliu Babac például, vagy a szobrászok közül Cornel Medrea például. Corneliu Babac egy olyan világot teremtett, hogy az nem igaz! És általa, mivel egyetemi tanár volt, a diákjai mind vitték tovább a hagyományait, stílusát. Át akartam harmadéven menni az osztályára! Nem engedtek el Kolozsvárról!

Annyira nagy hatással volt a munkásságára?

Az én belső, lelki világom az nagyon-nagyon közel állt ahhoz, amit ő teremtett. Istenigazából olyan fogdmeg dolgok és mélyek! Mélyek! Szakmailag nem beszélve, hogy mesterségbelileg aztán olyanok, mint az álom! ...És a másik dolog, hogy a románok, az akkori román világ kettős lett. Voltak, akik

szolgálták a rendszert és rengeteg képet festettek, de volt egy másik réteg, akik mindig is a francia hagyományokhoz ragaszkodtak. A magyarok a müncheni, a német hagyományokhoz. Egy kicsit olyan ólombakancsos játék volt. Sokkal szabadabban vették... maga a vétetés, az etnikai vétetés is más. Ezért könnyedebben túl is tették magukat a rendszer elvárásain. Ez egy jó dolog volt.

Mekkora megvalósítás volt abban az időben Szárhegy?

Szárhegy gránátrobbanás volt abban a korban. A valamikori beszüntetett vagy szépen elsorvasztott Nagybánya után mertünk álmodni egy ilyent, hogy hátha meglehetne valósítani. Persze ebben Nagy Imre is benne volt, mert a negyvenes években szeretett volna itt Zsögödön egy ilyen tábort összehozni, és egy művésztelepet teremteni, amilyen a nagybányai, a szolnoki és a szentendrei művésztelep is. Meg is vásárolták a telket, az építőanyagot, minden, de akkor közbejött a második világháború. Amire visszatért Imre bácsi ide, akkorra még egy gyufaszálnyi építőanyag sem maradt Zsögödön. Na, de azért Imre bácsi mindenképp álmodta ezt, és úgy mondta is, hogy mit lehetne csinálni. Ez volt a szárhegyi tábornak az indító oka. Itt a környéken körbenéztünk annak idején mindenfélét, hogy hol lehetne megrendezni. Zöld Lajos szárhegyi lokálpatrióta újságíró volt. Ő a kommunista újságírásnak a megtestesítője, aki tüzzel-vassal amit elhatározott, azt megcsinálta. A riportjait is, hogyha az ember fellapozza vagy interneten megkapja... Durvák!!! Durvák, kemények!!!

Ő nagyon jól belelátott a dolgok velejébe. Te! Az egész szárhegyi táborba, amikor elmentünk Ditróba a bútorgyárhoz, elmentünk Gyergyóba, ide meg oda... ahova bementünk, oda tudod, hogy mentünk be? Könyökkel ment Laji elöl. „Ez kell..! Az kell...! Húsz ágy kell!”...azért, mert kezdődött a tábor! Azt mondja: „Ennyi szekrény kell! Ha nem?! Megírlak az újságban!”. Képzeld el, hogy így lopott a társadalom javára! Jó! De hát ott maradt minden Szárhegyen! Hála Istennek ott maradt! Ő nem vitte el. A végén azzal támadták, hogy Szárhegyen a szülői telken a lakását abból építette. Pedig bonról bonra, jegyzékekre el tudta számolni.

Amit akartunk, így elértük, lévén, hogy aztán a szárhegyi tábor is megszületett. Hargita megyének lett egy presztízse. Kialakult. Hívtuk általában az olyan képzőművészeket, akiknek súlya is volt. A kolozsváriakkal jóban voltunk. Ciupe Aurel bácsi volt a katedrafőnök a festészetben. Hosszú éveken

keresztül, amíg járt, jöttek a románok, s állandóan, érted, ugráltak, hogy itt mi van, s miért nem tudnak a szakácsnők Szárhegyen románul?! S akkor Ciupe bácsi leült, s leckét tartott nekik az erdélyiségről. S mondta: „Majd megtanulják!”

Akkor Ő teremtette meg a multikulturális légkört a táborban...

Abszolút! Valamikor főiskolás koromban egy kérést írtunk Plugor Sanyival hozzá, mint katedrafőnökhöz. A kérvényt magyar helyesírásba kijavította pirossal és visszaadta. Elhülyéskedtük Plugor Sanyival, mert azt gondoltuk: „Ó, Ciupe bácsinak jó lesz!” – kutya füle. Ideadta nekünk kijavítva pirossal a két kérést és azt mondta: „Menjenek haza, vegyék elő Arany Jánostól a Toldit. Másoljanak minden héten belőle két-három szakaszt, s akkor megtanulják majd a szép magyar helyesírást!” Ha akkor ott egy lyuk lett volna...! Na, úgyhogy ez azt hiszem elmondott mindent.

Ő volt ez... és élete végéig hű volt a szárhegyi táborhoz! Ez lényeges dolog volt nekünk ilyen szempontból, mert azért Bukarestből is, ha jöttek, akkor úgy meg volt mondva, hogy „vigyázat!”. Egy adott pillanatban a három megye közti legliberálisabb, lazább lehetőséget mi próbáltuk kiharcolni ezáltal. Szabadabban, több témát engedélyeztek. Úgy egy kicsit kezdett a kerék – nem csikorogni, hanem – forogni, és Bocskai Vincétől elkezdve a háromszékiek, s az ifjúság, akik már egy picit másképpen – nem a szocreálban – gondolkodtak, az itt állított ki egy adott pillanatban. Na... utána aztán szóródott a dolog, Szentgyörgyön is meg tovább is. Na, de mondom, a kezdeteknél, a landolásnál mertük vállalni!

Hogyan alakult a képzőművészeti tevékenység az alkalmazott grafika területén? Mert gondolom ez az alkalmazott grafika egy szerény megélhetési lehetőséget is biztosított a művészeknek...

Igen. Egyetlen dolog volt: a jelmondatírás! Mérei András és Bogáti Pali volt az, akik ecsettel úgy írtak, mintha tollal írtak volna, és ezt Kolozsvárról hozták. Kolozsváron idős Cseh Guszti bácsi mindig ilyen dekoratívot és betűírást tanított nekünk, és ő volt az, aki a grafikába belenevelte a növendékekbe azt, hogy a grafika nem csak kenyér, hanem kalács is lehet. Az igazi növendékek, akik ezt megértették, ezzel éltek is. A Ceaușescu-időben ezzel keresték a kenyerüket! Megmondom, hogy miért! Például mi a következőképpen gondolkoztunk! Hogy ne tűnjünk a rendszer talpnyalóinak, és

ne Ceaușescut fessünk, elvállaltunk 200-300-500-1000 darab pléhtáblát, ilyen munkavédelmi táblákat, amin meg kellett festeni, hogy „ne nyúlj oda, mert megráz az áram!” S akkor az írást a kollégák írták meg. Volt egy ügynökünk, aki Moldovából vagy Munténiából hozta a táblákat. Teherautókkal hozták és vitték. Megérte nekünk az ügynök, mert állandó jelleggel hozta a munkát. Ez mentett ki abból, hogy képeket fessünk Ceaușescuról.

Itt összeálltunk, a csapat, akik itt dolgoztunk: Mérei Andris, Bogáti Pali, Gaál András, Ferencz Lajos, a külső emberek is, mert be kellett rámáznii! Volt, aki rámát festett, vagy szegezték a pléhet fel a rámára. Oda nem kellett nagy tudomány. Mérei Andris és Bogáti Pali meg írták úgy, hogy egy este megírtak ötvenet. Gondold el! Nappal tanítottunk, és éjszaka folyt a táblafestés. És ezzel úgy átvészeltünk egy egész sor dolgot. Ez lényeges volt!

Megfizették?

Keményen megfizették! Keményen! Le kellett az államnak adni a szövetségen keresztül, amiből valamennyit levontak, és így működött ez tovább. Úgyhogy 1989-ig keményen nyomtuk a pannózást. Így hívtuk mi, hogy „pannózás”.

Festett képeket, ami a rendszer szolgálatába állítható?

Hát, én nagyon meggondoltam ezt a dolgot, hogy hogyan is kivitelezzem, de igyekeztem olyan emberi dolgokat keresni, ami még akkor is, ha behelyettesül abba az ideológiába, de ne kelljen lesüsd a fejedet utána. Van például egy képem, *Az építő álma* vagy a másik a *Röpcés*.

Hogyan gondol vissza ezekre az évekre? Lazult-e már az érzés, hogy most már szabadabb világot élünk?

Akkor is volt egy dolog és az a *kettősség*. A meggyőződésem mindig azt sugallta, hogy kész, ez egyszer valamikor – lehet, hogy én nem érem meg –, de valahol fel fog szabadulni. Mert ez így sokáig nem mehet. Tudtam azt, hogy le fogják venni néhány képemet. Leveszitek?! Leveszitek! A *Jó reggelt napot* levetették, vettem a hónom alá. Felmérgelődött a hölgy, hogy hát én ezt ilyen könnyedén veszem. Gondolta, hogy én majd elkezdek vele vitatkozni. De számomra rendben volt.

Volt olyan képe is, amin Ceaușescut kellett megfestenie. Jól tudom?

Igen. Azt képzeld el, hogy a portrét Gaál Andrással ketten kellett fessük

születésnapjára. Jöttek az elvtársak, s azt mondták, hogy meg kell festeni. Minket választottak. Aztán András festette a portrét, mert ahhoz értett jobban, én a háttérrel és a tömeget. Egy körülbelül 100x70 cm nagyságú kép volt. Ez volt az egyik alkalom.

A másik alkalommal akkor már egy az egybe kalapból húzódott ki. Kihúztam, hogy én kell fessek a születésnap dolgot. Gondolkodtam, hogy mit lehetne csinálni, és eszembe jutott, hogy nagy vadász, és akkor egy vadászcsendéletet festek. Na... Tetszett is az elvtársaknak, puska kellett a vadászathoz, egy szép öztrófea, ami ki van főzve, szarvakkal. Elővettem egy holland csendéletet is, hogy milyenek is voltak ezek a polgári csendéletek. Igen ám, de amikor elkezdtem festeni, zöld háttérrel festettem, majdnem vörös volt a puska tusa, és fehér volt a kifőzött agancs. Hát nem belekötöttek, hogy piros-fehér-zöld?! Átfestettem. Akkor festettem egy olténiai, szép formájú tálat. Nem volt jó, mert porcelán tál kell! És ez így ment... Na, átfestettem a puskát, át a tálat.

Rendesen rendőr jött, szekus jött, nézték hogyan festek, és mit, majd alá írták, hogy ez „beretta” nevezetű puska, ami egy titkos olasz gyártmány, és ilyen csak Ceaușescunak van, ezért nem szabad sehol megjelenjen semmilyen formában, hogy „beretta”.

Kellett készíteni egy papírtekercset, arany kötővel átkötve, mert fel kellett írni az üzenetet, hogy Ceaușescu elvtárs születésnapjára készült. Végre, amikor a finom arany zsinórral kötték át azt az üzenetet, papirost, amit én szépen arannyal megcsináltam. Milyen kellett nekik? Trikolor kellett nekik! Na, szóval! És tényleg, végül is egy jó csendélet lett belőle. Amikor elvitték, azt mondtam, hogy te jó Isten! Megszabadultam egy dologtól. De! Nem Ceaușescut festettem! Ennek örültem. Ez volt az elégtétel, hogy csak sikerült valahol kiskaput találni.

Aktív és elismert személyiségként volt-e nézeteltérése a szekuritátéval? Próbálták bevonni, hogy egy besúgást vagy bármilyen információt kiszedjenek a barátairól?

Tízszer is meg kellett gondolni, hogy mit mond az ember. Mert egy adott pillanatban volt olyan idő, hogy minden hónapban egy csütörtökön a szekuritátéra Zsögödbe le kellett menjek, és ezt nem szabadott tudja a család,

hogy én hova megyek. Na, de könyörgöm! Két gyereket és egy feleséget otthon hagysz, honnan tudom én, hogy mi történik?! Legalább annyit tudjanak, hogy hova mentem. Besúgtak! Csúrték-csavarták, hogy kiadtam egy kötet verset Magyarországon, s akkor fel is olvastak belőle!

Ilyés Gyula nekem a kedvenc író volt, és én ezt hangoztattam is annak idején. Nem is tagadtam, úgyhogy én mondtam, hogy ez Ilyés Gyula. Nem a sajátom! Annyira szerencsére ismertem a verseit. És azt is tudtam kérlek szépen, amikor a verseket kezdték, hogy kinek mondtam el, hogy szeretem a verseit, és ki súgott be. Nagyon érdekes volt ez, hogy egy vers kapcsán rájöttem, hogy ki volt az. Nagyon rám szálltak! Besúgót akartak csinálni belőlem, nagyon szerették volna, ha információkkal szolgálok a kollégákról. Mert ha valakit megtörtek, akkor az aljas dolgokba is belement. Nagy cirkusz árán jutottam el oda, hogy az erdélyi tábornokhoz kihallgatást kértem, hogy: „Uram! Magyarázzák meg, hogy mi a baj velem?”. Azt mondtam, nem érdekel! Kész! Ha kirúgnak, kirúgnak a tanügyből vagy akárhonnán, nem érdekel! Nem leszek besúgó!

Mire voltak ilyenkor kíváncsiak?

Hogy te miért szereted ezt, s te miért azt, s te milyen viszonyban vagy a kollégákkal, mit szoktatok beszélgetni? Tehát ilyesmit!

Mert a társadalomnak az értékes tagjait ki kellett nyírni. Megalázni vagy megfélemlíteni annyira, hogy semmilyen megnyilvánulásban ne szerepeljenek. A megsemmisítésnek ez volt a legjobb módszere, a megfélemlítés. S működött. De milyen keményen! Hány embert megnyomorítottak ezáltal. Hány ember aljassá vált ezáltal, hogy a barátját besúgta.

Koholt vádakkal Ambrus Imre is el volt zárva. Hosszú időn keresztül eléggé elzárkózott a képzőművészeti élettől és a nyilvánosságtól, tudniillik őt nagyon bemocskolta a társadalom.

Meggyanúsították és elzárták?

Igen! Hát ő akkor Marosvásárhelyen volt a bábszínháznál bábtervező és díszlettervező, amikor ez megtörtént. Miután kikerült, végleg elment Magyarországra. Imre a jelen pillanatig is nagyon vagányul csinálja a dolgait.

Nekem Szilágyi Domokos is nagyon jó haverom volt, egy társaságba jártunk Kolozsváron. Farkas Árpai, Magyarai Lajos, Szilágyi Domokos stb., és

akkor kiderül a végén, hogy Szisz besúgta az egészet! Ez aztán, mintha betonra ejtenének! Akkor jöttél rá, hogy mit is csináltak valójában az emberekkel! Hát, ennek lett az áldozata is Szisz! Öngyilkos lett.

Nem bírta a nyomást?

Igen. Igen... vállaltál valamit a szellemi énedből, és az ember gondolkodik azon, hogy valamit kéne cselekedni, és valahogy úgy, hogy esetleg az a nagyon kevés, amivel hozzájárulsz egy kor kulturális keresztmetszetéhez, értékrendjéhez, az tisztességes, becsületes legyen!

De nem mindenki lelkiismeretes!

De ezt önmagadba', kérlek szépen, ez olyan, mint a hited! Hogy mered vállalni például, hogy keresztény vagy? Mert most már odáig jutottunk! Maholnap most már ezt is kell vállaljuk, hogy keresztények vagyunk. De ezt kell vállalni! És ez ugyanígy van az alkotói becsületben és az emberekkel való kapcsolatban és becsületben is!

Végszóként egy idézettel zárnám soraim, mert úgy gondolom, Banner Zoltán foglalta össze a legtöményebben ennek a korszaknak a képzőművész, képzőművészet, társadalom és politika között fennálló viszonyát:

„Az erdélyi művész nem parancsra lett közérthető és modern; s parancsra sem tudott nem-magyarrá válni. Közösségivé éppenséggel önmagára utaltsága avatta, mert az alkotás boldog értelmét abban a spontán közmegebecsülésben lelhetette fel, amivel az örökös szellemi önvédelmi készenlétre kényszerített közönség legmerészebb formai stiláris újításában is elkísérte a figyelmével, sőt mecénatúrájával. Művész és közönsége nem másért: hanem éppenséggel magyarsága tudatosítása, kiélése okán kereste egymást, s talált egymásban szövetségesre a szétszóródás éveiben”.⁹

9 BANNER Zoltán: *Képirás – Képolvasás. Az erdélyi magyar művészetről. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2016.*

KRISZTA FERENCZ-MÁTÉFI: PE MARGINEA UNEI EPOCI DIN ISTORIA ARTEI

Prezentul articol tratează o perioadă de existență artistică a Depresiunii Giurgeului care ne-a dat mulți artiști plastici de renume care, cu puține excepții, și-au găsit existența în alte părți. Acest fenomen se datorează și faptului că regiunea se situează la o distanță destul de mare de centrele culturale pline de viață. Totodată, societatea a ajuns târziu la nivelul care permitea lansarea unor artiști și creatori de renume. Autorul l-a intervievat pe pictorul Árpád Márton, originar din Joseni, care și-a relatat impresiile personale din perioada socialismului. În lumea dictaturii, artistul era nevoit să caute modalități specifice pentru a se exprima.

KRISZTA FERENCZ-MÁTÉFI: ON THE MARGINS OF AN ERA IN THE HISTORY OF ART

This article presents a period in the Giurgeu basin's artistic existence that gave us numerous famous artists, most of whom found their livelihood elsewhere. This phenomenon is due to the fact that the region lies far from lively cultural centres and it was fairly late that society reached a level that could launch artists and creators. The author interviewed painter Árpád Márton of Joseni who presented some of his personal experience from the socialist era. In the world of dictatorship the artist had to find particular ways to express himself.